

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

В статтє обосновуєається необхідність построєния вузовского процесса обучения с учетом объективных и субъективных условий в подготовке будущих учителей к педагогической деятельности; акцентируеться внимание на усилении мотивации обучения, формировании эмоционально-ценностного отношения к будущей профессии, обновлении содержания и технологий обучения.

The article deals with higher educational process of teaching with due regard for objective and subjective conditions of future teachers training. Special attention is given to intensification of motivation in teaching, emotional value of the future profession, substantial and technological renovation in teaching.

В умовах реформування вищої освіти потреба творчого розвитку майбутнього фахівця актуалізується формуванням самодостатньої особистості через її саморозвиток, розкриття здібностей і можливостей, самореалізацію. Професійне становлення майбутнього вчителя - складний і багатовимірний процес зростання особистості, починаючи від часу студентства і до педагогічної діяльності. Сьогодні вища школа покликана забезпечити такі умови, у яких було б можливим перетворення особистісно-суспільних цілей на дієвий внутрішній стимул професійного становлення майбутніх спеціалістів, розвитку і закріплення в них активної професійної позиції і творчого стилю діяльності.

Різні аспекти підготовки майбутнього вчителя до педагогічної діяльності були предметом вивчення О.Абдуліної, В.Євдокимова, В.Євтуха, Л.Кондрашової, О.Мороза, Л.Нечепоренко, А.Петровського, Р.Хмелюк. Водночас ряд теоретичних аспектів цієї проблеми залишаються недостатньо з'ясованими. Особливої уваги, на наш погляд, вимагають подальшого вивчення питання про створення педагогічних умов, що зумовлюють особистісний характер становлення майбутнього вчителя під час навчання у вищій школі.

Мета нашої статті полягає у висвітленні педагогічних умов, що сприяють формуванню творчої особистості майбутнього вчителя в процесі його професійної підготовки, її самовдосконаленню, прагненню до саморозвитку та самореалізації, розкриттю потенційних можливостей.

Процес перетворення зовнішніх впливів на внутрішні стимули доволі складний і суперечливий. Він здійснюється поступово, з урахуванням ціннісних орієнтацій, професійних сподівань і установок студентів, їхнього ставлення до обраної професії, і сприяє розв'язанню суперечностей навчального процесу [3,40].

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури, наукових джерел, педагогічного спостереження, аналіз вузівської практики свідчить, що педагогічні умови суб'єктивного характеру не виникають самі по собі, а є результатом цілеспрямованої діяльності викладачів вищої школи. Як свідчить досвід, всю навчально-виховну роботу у вищій школі необхідно будувати таким чином, щоб кожний студент відчув себе активним учасником процесу пізнання.

У психолого-педагогічній літературі відзначається, що особистість розвивається і формується в процесі діяльності (Б.Ананьєв, П.Блонський, І.Кон). Навчальна діяльність – це середовище, у якому формується ставлення студента до педагогічної роботи, система знань та вмінь, необхідні професійні якості його особистості. Результативність у формуванні творчої особистості майбутніх вчителів до педагогічної діяльності залежить від того, наскільки при організації навчально-виховного процесу створюються умови для самореалізації особистості кожного студента, проявлення її індивідуальності, творчого потенціалу.

Психолого-педагогічною наукою встановлено, що в кожній людині закладена потенційна можливість до розвитку творчих здібностей, які в певних умовах розвиваються індивідуально. У вузівській практиці виокремлюють зовнішні (об'єктивні) та внутрішні (суб'єктивні) умови. Зовнішні умови – це сукупність обставин, які змушують студентів вчитися, тобто організація навчального процесу. До зовнішніх умов у навчальному процесі можна віднести розклад занять, завдання

викладачів, систему моральних заохочень тощо. Внутрішні умови ми розглядаємо як сукупність намірів, бажань студентів, які спонукають їх до навчання, викликають інтерес до процесу придбання знань, сприяють підвищенню свого професійного рівня.

Відмінність внутрішніх умов від зовнішніх полягає в тому, що вони носять індивідуальний, особистісний характер і залежать від якостей особистості. У свою чергу вони взаємопов'язані між собою та утворюють психолого-педагогічний фундамент спрямованості та активності професійних дій студента. У процесі навчання виникають суперечності між внутрішніми та зовнішніми умовами, які, відповідно, можуть бути джерелом розвитку особистості студента або навпаки. Це суперечності між знаннями, вміннями і навичками та новими вимогами, які висуваються до студентів під час навчальної роботи; низьким рівнем пізнавальної самостійності студентів та необхідністю виконання збільшеного обсягу навчальних завдань; традиційними засобами використання знань, умінь та необхідністю застосувати і змінювати ці засоби в нових умовах.

Говорячи про особистісні фактори розвитку особистості студента, слід зазначити, що ведучу роль відіграють внутрішні психічні процеси, які відбуваються в самій особистості: знаходження сенсу діяльності, формування смислового ядра особистості, її переживань, здібностей та потреби у власному саморозвитку.

Велике значення приділяється особистісній позиції студента, його установкам, бажанню вчитися. За твердженням багатьох педагогів, навіть досконалі навчальні плани та програми не забезпечують достатнього рівня професіоналізму випускників педагогічних університетів, якщо вони самі не виступають учасниками активної навчальної діяльності, якщо не розвивати в них потребу до пізнання. Позиція особистості відображає характер залучення суб'єкта як цілісного "Я" до діяльності, що розгортається, та впливає на її організацію та продуктивність.

У психологічній літературі потреби визначаються як спонукання до діяльності, яке усвідомлюється та переживається

людиною, як необхідність, відсутність чогось або незадоволеність чимось (В.Крутецький), як внутрішні умови та джерело різних форм активності особистості (О.Леонт'єв, А.Петровський). За визначенням К.Абульханової-Славської, Б.Ананьєва, Д.Богоявленського, Н.Менчинської, С.Рубінштейна, потреба до пізнання – це не природжена якість особистості, а результат її розвитку.

Досягнення результатів у навчальній діяльності можливе за умов, якщо у студента є глибокі мотиви, які викликають бажання вчитися, позитивне ставлення до професії вчителя, стійкий інтерес, потреба отримати знання. Мотивація навчання має вирішальне значення в його здійсненні. Так, О.Леонт'єв розглядає мотивацію як внутрішню пружину дій, як складний механізм, що співвідносить вплив зовнішніх факторів з внутрішніми властивостями людини, як спрямоване спонукання й регулятор дій, як сукупність спонукань.

Мотиви навчання по відношенню до навчального предмета можуть бути постійні та короткочасні, глибокі та неглибокі. Тому в процесі навчання необхідно визначити характер мотивації студента, що спрямовує його пізнавальну діяльність. Своєчасне урахування професійної спрямованості характеру мотивів навчальної діяльності позитивно впливає на становлення свідомлення студента (Л.Виготський, О.Леонт'єв, Г.Костюк). Зміни особистості відбуваються в результаті змін мотивів діяльності (А.Леонт'єв), ступінь їх відповідності визначає рівень професійної спрямованості (А.Шавір), урахування мотивів у процесі виконання навчальних завдань відповідно до їх характеру забезпечує цілісність і тотожність особистості самій собі (І.Резвицький).

С.Архангельський вказує на необхідність того, “щоб мотиви навчання поєднувалися з активним інтересом до того, що вивчається, адже сила інтересу в навчальному процесі має великий вплив на підготовку майбутнього фахівця” [1,221]. З огляду на творчий характер підготовки майбутніх вчителів, інтерес може представляти внутрішній інтелектуально-емоційний стан, що виникає в особистості. Так, М.Яновська визначає його як “мотив, що ініціює морально-виховну діяльність, тобто пізнавальну, трудову, художню та ін.”

Стійкий інтерес до майбутньої професії виникає в процесі навчальних занять, отже, розвиток інтересу залежить від того, наскільки цікаві самі заняття. Ніщо так не наповнює мету та задачі навчання, як створення атмосфери всебічного інтересу до предмета, його змісту та його значущості [1,222]. Тому ми вважаємо, що успіх професійної підготовки майбутнього вчителя в більшості випадків забезпечується змістом навчальних занять та методикою їх проведення, а виконання завдань сприяє формуванню позитивного ставлення до обраної професії, стійких професійних інтересів та потреби творчо працювати в ній. Але головним недоліком навчання у вищій школі є недооцінка індивідуальності особистості студента, його інтересів, можливостей. На жаль, зміст навчальних завдань не завжди стимулює майбутніх вчителів до оволодіння професією і не відкриває шляхів професійного росту, збагачення творчого потенціалу особистості. Виховні можливостей навчальних занять значно збільшаться, якщо навчальні завдання диференціювати з урахуванням характеру ставлення студентів до педагогічної праці.

Як стверджує Г.Щукіна, інтерес до справи визначається не тільки її змістом, але й ставленням до неї. Предметом інтересу для людини є далеко не все, а тільки те, що має для неї необхідність, значущість, цінність та привабливість. Ставлення визначає ступінь інтересу, силу емоцій, бажання виконувати певні завдання. Характер ставлення студента до навчальної діяльності визначається його життєвою позицією та професійними установками. Ми погоджуємося з точкою зору Л.Кондрашової, яка зазначає що, результативність навчання в багатьох випадках залежить від характеру ставлення студента до обраної професії та бажання працювати за фахом після закінчення педагогічного університету. У процесі цілеспрямованої навчальної діяльності студент не тільки досягає мети, задовольняє свої потреби та інтереси, але й постійно збагачує своє ставлення до діяльності, у результаті чого формується стійка спрямованість особистості [2].

У процесі підготовки фахівців необхідно враховувати установки, ціннісні орієнтації, професійно-пізнавальні потреби майбутніх педагогів. Центральною ланкою виступає ставлення

до обраної професії. На думку С.Рубінштейна, ставлення є каталізатором зовнішніх впливів, мірою особистої відповідальності майбутнього фахівця за професійні дії та прийняті рішення, засобом регуляції поведінки особистості. Поділяючи таку точку зору, ми вважаємо, що успіх професійного становлення визначається тим, наскільки своєчасно вдається виявити особистісні, психологічні умови формування належного ставлення та оцінних критеріїв. Ціннісні орієнтації та ціннісне ставлення – це стійкий вибірковий зв'язок суб'єкта з об'єктом, коли цей об'єкту своєму соціальному значенні набуває для суб'єкта особистісний сенс, розцінюється як значуще для особистості.

Підвищення професійного рівня та ефективність підготовки майбутніх учителів безпосередньо пов'язане з постійним удосконаленням знань, стимулюванням мотивації до творчого пошуку цих знань, самоосвітою. Наявність у студентів потреби в самоосвіті виступає як передумова оптимізації навчання і як необхідна умова професійного становлення. Питання самоосвіти знайшли відбиття в роботах психологів та педагогів, зокрема Б.Ананьєва, Ю.Кулюткіна, В.Мясищева, М.Данилова, Б.Осіпова, П.Підкасистого. Специфіка студентської самоосвіти досліджувалася В.Гусевим, Г.Гнезділовою, Н.Івановою, які визначали шляхи та засоби залучання до професійної самоосвіти майбутніх учителів. Ми вважаємо, що успішність професійного становлення студентів знижується, якщо у них не сформована потреба в самоосвіті, тобто прагнення до самостійного підвищення та вдосконалення знань, умінь і навичок, оскільки потреба в оновленні знань, потреба розширювати свій кругозір є необхідною складовою в подальшій роботі вчителя. Виховний потенціал змісту навчальних занять у плані формування творчої особистості вчителя значно зростає, якщо наявне спільне прагнення викладача та студента вийти за межі навчальної програми до більш цілісних, найбільш важливих у професійному плані питань та проблем.

За твердженням П.Блонського, головне в роботі з майбутнім вчителем полягає в тому, щоб привчити його до самоосвіти, навчати його самостійно протягом всього життя,

коли при ньому не буде лекторів, викладачів, опанувувати все, що йому необхідно.

Найбільш важливою умовою професійної підготовки майбутнього фахівця до педагогічної діяльності є внесення до її змісту досвіду творчої діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до навчального матеріалу (В.Красевський, І.Лернер, М.Скаткін). Структурування змісту навчального матеріалу передбачає не тільки визначення обсягу професійно-педагогічних знань та вмінь, а й інформацію, яка впливає на емоційну сферу та творчі сили студента. Проблема полягає в тому, щоб у змісті навчального предмета відобразити логіку творчого процесу: а) виникнення задуму; б) усвідомлення цілей задуму; в) накопичення спостережень; г) вибір альтернативного рішення; д) результат творчого пошуку та його оцінка. Важливо, щоб студент у процесі виконання завдань засвоїв логіку творчого процесу, прийоми та навички творчої роботи. Творчий підхід у виконанні завдань сприяє виявленню та розвитку особистісного ставлення не тільки до навчального предмета, але й до навчання в цілому. Невідповідність між знаннями та почуттями, ціннісним ставленням до навчання знижує в майбутніх педагогів рівень здібностей емоційно переживати, відчувати, повно сприймати особливості педагогічної діяльності.

Одним із головних внутрішніх регуляторів професійної творчої діяльності майбутнього вчителя є самооцінка. Так, К.Роджерс дійшов висновку, що джерело оцінювання знаходиться усередині індивіда і для творчої людини цінність її роботи залежить не від захоочення або критики, а від неї самої. Це положення має безпосереднє відношення і до самооцінки педагога, яка виступає детермінантою розвитку його професійної діяльності. Таким чином, у процесі навчання необхідна підтримка у вигляді постійної оцінювальної діяльності студента та педагога.

Установка на комплексну підготовку вчителя передбачає оволодіння системою взаємопов'язаних технологій, тобто такого утворення, яке спирається на знання, відображає їх і здатне існувати тільки у єдності з ним. Більшість дослідників (С.Гончаренко, М.Кларін, Б.Лихачов, І.Лернер та ін.)

розглядають технологію як набір процедур, що оновлюють професійну діяльність суб'єктів навчального процесу і гарантують кінцевий результат [4]. За С.Сисоєвою, педагогічна технологія – це процес створення адекватної до потреб і можливостей особистості і суспільства теоретично обґрунтованої навчально-виховної системи соціалізації, особистісного і професійного розвитку і саморозвитку людини, яка, унаслідок упорядкованих професійних дій педагога за умови оптимальності ресурсів і зусиль усіх учасників освітнього процесу, гарантовано забезпечує ефективну реалізацію свідомо визначеної освітньої мети та можливість оптимального відтворення процесу на рівні, який відповідає рівню педагогічної майстерності педагога [5]. Без заміни традиційних педагогічних технологій новими, які моделюють структуру та ураховують закономірності творчого процесу, формування справжнього сучасного фахівця не можливе. Педагогічна технологія передбачає формулювання цілей через результати навчання, які виражаються в діях студентів, надійно ними усвідомлюються, приймаються, визначаються і перевіряються. Тому до завдань сучасної педагогічної технології входить: виховання інтелектуально-розвиненої особистості, формування творчої особистості вчителя для роботи в сучасних умовах, а також необхідних професійних якостей.

Педагогічна технологія у вищій школі виходить з визначення, згідно з яким творчість – це показник продуктивної діяльності викладача і студента. Творчість визначається як утворення нових культурних та матеріальних цінностей, як діяльність та форма активності. Засвоєння педагогічних технологій – процес творчий. На думку І.Істоміна, він визначає єдиний можливий шлях оволодіння педагогічною майстерністю.

Не менш важливою умовою формування творчої особистості майбутнього студента є використання в навчальному процесі різних методів навчання. Найбільш поширені в практиці вищої школи активні методи навчальної діяльності та моделювання професійних ситуацій, які сприяють актуалізації знань студентів, формуванню навичок педагогічного аналізу та узагальнення, розвитку педагогічних здібностей та професійних установок. Моделювання

професійних ситуацій передбачає використання різних завдань: ситуацій-вправ, ситуацій-проблем, ситуацій-оцінок. Як зазначає Л.Кондрашова, такі ситуації ураховують різні рівні пізнавальної діяльності студентів, їх активність і самостійність в оволодінні професійними знаннями, вміннями й навичками [2,96].

Однією з дійсних умов стимулювання професійного становлення майбутніх учителів є створення ситуацій успіху для кожного студента, які викликають позитивні емоції та допомагають перебороти психологічні труднощі, що виникають в процесі навчання. Педагоги-практики визначають, що без переживання радості успіху неможливо по-справжньому розраховувати на подальші досягнення в навчанні. Позитивна оцінка роботи студента з боку викладача сприяє закріпленню інтересу до навчання, активізації позиції студента в пізнавальній діяльності, закріплює почуття впевненості в своїх силах.

Висновки. Важливими умовами формування творчої особистості майбутнього вчителя є своєчасне урахування здібностей та можливостей кожного студента, наявність ціннісних орієнтацій, установок на творче оволодіння професією; внесення до змісту навчання досвіду творчої діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до предмета, що вивчається; упровадження новітніх педагогічних технологій у навчальний процес; різноманітність методів навчання; забезпечення ситуацій успіху для кожного студента.

Література

1. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. – М.: Высшая школа, 1980. – 368 с.
2. Кондрашова Л.В. Процесс обучения в высшей школе. – Кривой Рог: КГПУ, 2000. – 170 с.
3. Кондрашова Л.В. Проблемы вищої школи у світлі національної доктрини розвитку освіти України // Вища освіта України. - №1. – 2003. – С.39 - 43.
4. Нові технології навчання: Науково-методичний збірник. – Вип.18. – К.: ІЗИН, 1996. – 152 с.
5. Педагогічні технології у неперервній освіті/ С.О.Сисоєва, А.М.Алексюк, П.М.Воловик та ін./ За заг. ред. С.О.Сисоєвої. – К.:ВПОЛ, 2001. – 501с.